

האישה החזקה של ההשכלה הגבוהה בישראל: "כל קיצוץ בהשכלה הגבוהה הוא קו אדום"

אביטל שטיין, המנכ"לית החדשה של מל"ג-ות"ת, בראיון ראשון: "צריך לעשות ארגון מחדש בהיררכיה בין הוועדה לתכנון ותקצוב (ות"ת) למועצה להשכלה גבוהה - הקשר בין האוניברסיטאות למל"ג בעייתי. כדאי לשקול מודלים חדשים למכללות - שונים מאלה הקיימים כיום"

24.02.2013 10:25 מאת: טלי חרותי-סובר

<< הרבה ציפיות מוטלות על כתפיה של אביטל שטיין, המנכ"לית הטרייה של המל"ג-ות"ת (המועצה להשכלה גבוהה והוועדה לתכנון ותקצוב, הכפופה לה), שנכנסה לתפקידה בנובמבר 2012.

שטיין מגיעה לתפקיד בתקופה לא פשוטה: התקציב הבא ידרוש קיצוץ משמעותי, ויש חשש שהוא לא ידלג על תקציב ההשכלה הגבוהה - תחום שמתמודד עם לא מעט אתגרים משלו: בריחת מוחות שלא נעצרת, גירעונות קשים באוניברסיטאות, בעיות מינהל תקין במכללות (כמו מכללת עמק יזרעאל או המכון הטכנולוגי חולון, שנבדק כיום על ידי מבקר המדינה), הצורך בקידום אפשרויות הלימוד לחרדים, וכמובן הטיפול באוניברסיטה החדשה - אריאל - שקיבלה אישור להקמתה, על אף ולמרות התנגדותו הנמרצת של יו"ר ות"ת, פרופ' מנואל טרכטנברג.

יתרה מכך, שטיין עלולה למצוא את עצמה בקרוב מתנהלת מול שר חינוך חדש וחסר ניסיון (השר משמש גם יו"ר מל"ג), וגם מול יו"ר ות"ת חדש, מאחר שטרכטנברג הוא בין המועמדים שיתמודדו על תפקיד נגיד בנק ישראל, לאחר שסטנלי פישר יסיימו ביוני.

שטיין לא מתרגשת. "החיים מזמנים לנו כל הזמן אתגרים", היא אומרת. במהלך השיחה היא מתגלה כבעלת ראיית עולם חיובית מאוד, וביטחון עצמי מרשים. היא גם זהירה, ויודעת שבתוקף תפקידה החדש כל מלה שתגיד עלולה לחולל סערה, אבל לא פוחדת להביע עמדות ברורות.

היא הגיעה למל"ג אחרי שהיתה בין מקימי המכללה האקדמית להנדסה בירושלים, ושימשה מנכ"לית המכללה. "אף אחד לא יכול לספר לי משהו שאני לא יודעת על המכללות", היא אומרת. ב-2008 סימנה "V" גם על תפקיד בכיר במסד המסורתי יותר, כשנבחרה למנכ"לית וסגנית נשיא הטכניון ("אשה ראשונה מאז 1924"). את התפקיד הנוכחי רצתה מכיוון ש"יש בו אלמנטים שמאפשרים לבוא מהשטח, להסתכל ממעוף הציפור ולקדם את ההשכלה הגבוהה ברמה היותר רוחבית - הנגשה לפריפריה, חרדים, מיעוטים, קידום מחקר, חיבור האקדמיה לתעשייה - נושאים חשובים במיוחד".

יש הרבה בחישה סביב מל"ג, הן ברמת משרד החינוך, והן ברמת הפוליטיקה מול המוסדות.

"אני לא חשה בחישה. אני כן חשה שיש צורך לעשות ארגון מחדש במבנה התאגיד".

איך בדיוק?

"בעזרת חקיקה שתבנה בצורה נכונה יותר את ההיררכיה בין המל"ג לוות"ת,

ותיצור הגדרה מדויקת של תפקידים. לכולם ברור שיש בעיה מבנית, שלא מספקת היררכיה נחוצה כדי לתת מענה כולל לתחום האקדמי והתקציבי גם יחד. מל"ג הוקם ב-1958, וות"ת ב-1977. לכאורה ות"ת מוגדרת וועדת משנה - אך ניתנו לה סמכויות תכנון ותקצוב שאיפשרו לה עצמאות. כך היא נהפכה לגוף בעל סמכויות נפרדות, וכיום בעצם אין כפיפות מבנית של ות"ת למל"ג. הקשר בין שני הגופים לא מספיק מוגדר, מובנה ומסודר".

ות"ת עצמאית מדי?

"אני אומרת שבעולם אופטימלי, הממשלה היתה מתווה מדיניות שקובעת כי מתחת לשר החינוך יש מערכת פירמדלית שמבהירה במדויק לחלוטין מה יושב מתחת למה. אני רוצה לדייק: הקשר בין שני הגופים לא רופף, הוא רק לא מובנה דיו. אישית, יש לי מערכת יחסים מצוינת גם עם טרכטנברג, יו"ר ות"ת, וגם עם שמשון שושני, סגן יו"ר מל"ג". כאילו לצורך המחשה, בדיוק באותו זמן מגיע פרופ' טרכטנברג למקום הראיון, והשניים נפגשים בחיבוק צוהל.

האוניברסיטאות מזלזלות באנשי מל"ג

מקורב לשטיין מבין את השאיפה של המנכ"לית הטרייה ליצור פירמידה ארגונית. "שטיין, כמו המנכ"לים לפניו, היא רשמית מנכ"לית מל"ג-ות"ת, אבל בכל מה שקשור לוות"ת, היכולת שלה להשפיע קטנה", הוא אומר. "ות"ת נהפכה לגוף החשוב באמת - לכאורה כפוף, מעשית מקביל למל"ג - בעוד שמל"ג עסוקה באישור תוכניות לימוד בעיקר. לא פלא שמל"ג ירצו מאוד שות"ת תהיה כפופה להם, ולא תתנהל כגוף עצמאי, בעל משקל, יכולת החלטה ויוקרה משלו. עכשיו נשאלת השאלה מי יהיה האדם הבא שיעמוד בראש ות"ת, והאם הוא ייחשב לאוטוריטה כמו טרכטנברג. אם לא, שטיין יכולה רק להרוויח מהחילופים".

בזמן הקצר שהיא בתפקיד, הצליחה שטיין לגבש רשימת מטרות ברורה, ובראשה להציב את ההשכלה גבוה בסדר העדיפויות הממשלתי, כך שהנושא יזכה לסדר עדיפות משמעותי, ולא ייפגע מקיצוץ אפשרי. במקביל, היא שואפת למצב את מל"ג כגוף שמוביל את ההשכלה הגבוהה בישראל. "כמו רשות ההגבלים העסקיים", היא אומרת. "לא זזים בלעדיה בהחלטות חשובות למשק".

הדרך למיצוב הנחשק עוברת דרך משיכת האליטה של ההשכלה הגבוהה למעורבות, תמיכה וסיוע. "יש כיום תחושה שצריך לחבר את המוסדות להשכלה גבוהה למל"ג", מודה שטיין. "נכון שזו משימה לא פשוטה, אבל חשובה".

לא פשוטה, כי למוסדות יש המון טענות כלפיהם.

"אני באה מהמוסדות, מכירה את הטענות (על ניתוק מהשטח, ועבודה אטית ושטחית מדי - ט"ח), ולפעמים יש צדק בדברים, אף שלוקחים את הטענות לקיצוניות. במל"ג יש אנשים מצוינים, והמוסדות, בעיקר באוניברסיטאות, לא רואים נכון את החומר האנושי והאיכויות של מל"ג, כולל של אלה שמובילים אותו. אני רוצה להביא למצב של חבירה למטרה משותפת לכולנו - חיזוק ההשכלה הגבוהה".

למה אוניברסיטאות לא מעריכות את מל"ג?

"כי הוא רגולטור, והקשר בין המפקח למפוקח תמיד בעייתי".

איך יחזק הקשר?

"חייבים לייצר סינרגיה בין המוסדות השונים - למשל, על ידי קיום פורומים משותפים לדוברי אוניברסיטאות, או היועצים המשפטיים או אנשי הפיננסים. ההיכרות האישית שלהם אתנו, וכמובן בינם לבין עצמם, יכולה לתרום לא מעט להידוק הקשר בין כל הארגונים. במקביל, נעודד שיתוף פעולה הדוק יותר בין המוסדות גם ברמה האקדמית. אנחנו צריכים להכיר יותר זה את זה, כי בסוף היום, מדובר באנשים שמדברים עם אנשים".

"יוקמו מרכזים מיוחדים לחרדים"

בואי נדבר על חרדים באקדמיה. 33% מהם לומדים משפטים, ולא תהיה

להם עבודה בהמשך.

"במסגרת תוכנית החומש שהגו מל"ג-ות"ת, יוקמו לא מעט מרכזים אקדמיים מיוחדים לחרדים, בצמוד למוסדות קיימים. הם יתנו מכינות עם לימודי בסיס, ואז מסלול נפרד לתואר ראשון שדרישותיו זהות למוסד-האם. המרכזים תוקצבו, והתוכניות אמורות להתחיל כבר בשנת הלימודים הקרובה. ברור לנו שאסור לאוכלוסייה הזאת להתמקד במשפטים ובמינהל עסקים".

אחת הטענות היא שמל"ג כרגולטור לא מפקחת על מכללות שפועלות מתחת לרדאר, ונעשים שם דברים קשים.

"הטענה הזאת לא נכונה. המכללות טוענות שאנחנו עושים להן מיקרו-מנג'מנט, כי אנחנו כל כך מעורבים".

אם כך המצב גרוע יותר, כי יש בעיות קשות של מינהל תקין בלא מעט מכללות.

"לכן, ממש בימים אלה קמה ועדה שתטפל בנושא המשילות בצורה נמרצת. אחת הבעיות של ההשכלה הגבוהה בישראל היא הצמיחה המהירה במדינה צעירה. הגידול המהיר של כל המערכת טומן בחובו לא מעט בעיות, שאינן עולות בקנה אחד עם התנהלות תקינה. הוועדה תתן מענה לאופן התאגוד של המוסדות - כלומר, יחסי הגומלין והיררכיות בין הוועד המנהל לחבר הנאמנים, הנשיא וההנהלה, כדי שלא כל אחד יעשה כל העולה על רוחו. גם בעבר טיפלו בנושא הזה, אבל אנחנו הולכים להביא את השטח אלינו ולהקשיב לו".

לא מעט טענות נשמעות נגד המכללות כאילו הן פוגעות ברמת ההשכלה, כי כיום כמעט כל אחד יכול לסיים תואר ראשון. אם זה היה תלוי בך, היית מאפשרת פתיחה של כל כך הרבה מכללות?

"אין בעיה במספר המכללות, שצריכות לתת מענה בכל מקום במדינה, ואני חושבת שיש מקום לתחרות בין המכללות הפרטיות לשוק הציבורי, כי זו תחרות בונה ומפרה. שוק בלי תחרות הוא שוק בסטגנציה".

דרישות הקבלה במכללות נמוכות יותר.

"מכללות מייצרות סוג אחר של בוגרים, בעלי אוריינטציה פחות מחקרית, ויותר עם הפנים לשוק. יש מקום לשני סוגי הבוגרים".

יש מלחמת עולם בין אוניברסיטאות למכללות.

"להפך, במרכזי המצוינות שפתחנו, למשל, יש שיתוף פעולה יפה בין אוניברסיטאות למכללות".

מונחת על שולחנכם הצעה ליצור הפרדה אמיתית בין אוניברסיטאות

למכללות. אלה יתרכזו במדע ומחקר, ואלה בלימוד מקצועות פרקטיים, כמו משפטים, מינהל עסקים או הוראה.

"לא הייתי עושה הפרדה בין מכללות לאוניברסיטאות, כי זה ייצור מצב שכל החוקרים מרוכזים באוניברסיטאות, ויש לאפשר לחוקרים לעבוד גם במכללות. הרי אתה לא יכול להיות מרצה מעודכן אם אתה לא חוקר. מצד שני, נכון לתמרץ בתהליך אבולוציוני כל מוסד שימשוך לנקודת המצוינות שלו. לא נקבע עבור מוסד מהו אזור המצוינות, אבל אנחנו כמתקצב נעודד חשיבה משותפת על הדרך להביא להתמחות של כל מוסד".

כדי שלא יהיה חוג לספרות בכל אוניברסיטה, או בתי ספר למשפטים תחת כל עץ רענן?

"כדאי לשקול מודלים אחרים מאלה שקיימים כיום".

גם בין המכללות? הרי בשנקר, חולון ואפקה, שנמצאות קרוב מאוד זו לזו, לומדים מעט תלמידים חוגים חופפים ממש.

"מתקיים כיום תהליך חשיבה על פתרונות שייצרו סינרגיה בין מכללות - שילוב בלי סגירה. הסינרגיה יכולה להתקיים בחוג משותף, למשל, שיאגור משאבים וימנף את היתרון היחסי של שני המוסדות המשתתפים גם יחד. זה יכול לקדם את היוקרה האקדמית ולמשוך עוד סטודנטים. אנחנו לא יכולים לכפות, אבל כמתקצב נעודד חשיבה כזו יחד עם המוסדות".

"מצפה לגידול בתקציבים"

את עומדת בפני קיצוץ פוטנציאלי משמעותי בתקציב ההשכלה הגבוהה.
"היעדר תקציבים, במיוחד בתחום המחקר, הוא הבעיה הכי קשה של המערכת כיום. לפני שלוש שנים יצאו בתוכנית חומש - אי אפשר לקצץ בה. אם כבר, הייתי מצפה לגידול בתקציבים כדי לעזור בהשבת המוחות הבורחים, לטפל בשכר האקדמאים במגזר הציבורי, לעודד את חיבור התעשייה והאקדמיה, ולסייע בדרכים להתגבר על הגירעונות העצומים של המוסדות, שנובעים בעיקר מהפנסיה התקציבית שיושבת על התקציב השוטף".

ובכל זאת, יכול להיות שיידרש קיצוץ. מהו הקו האדום שלך?
"כל קיצוץ הוא קו אדום".

מה תעשי אם בכל זאת יתקשו לקצץ?

"נילחם בכל כוחנו כדי להבהיר עד כמה קיצוץ הוא דבר חמור, שלא יעלה כיום על הדעת".

טענות באקדמיה: המל"ג היא כלי פוליטי בידי השר

המועצה להשכלה גבוהה (מל"ג) אמורה להיות גוף עצמאי ובלתי תלוי, המתווה את מדיניות מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל. ואולם, בקדנציה האחרונה ראו יותר ויותר חברים באקדמיה כיצד מל"ג נהפכת לעתים ל"כלי פוליטי", לטענתם, המשמש את שר החינוך, גדעון סער, המכהן גם כיו"ר המועצה.

ההתערבות של סער בנעשה במועצה, שכנראה אינה נטולה אינטרסים פוליטיים, התגברה במיוחד בשנה האחרונה, לפני הפריימריס בתנועת הליכוד והבחירות לכנסת. הדוגמה המובהקת ביותר היתה ההכרה במכללת אריאל כאוניברסיטה. מדוע לא הוקמה גם האוניברסיטה בגליל, שהחלטה על הקמתה התקבלה ב-2005 יחד עם ההחלטה על האוניברסיטה באריאל? ומדוע הוחלט להתמיד בהליכים להכרה במכללת כאוניברסיטה, למרות התנגדות נחרצת של מל"ג בעבר ושל הוועדה לתכנון ותקצוב (ות"ת)? בעקבות ההתנגדות, סער כינס בדחיפות את חברי מל"ג לדיון בעניין מכללת אריאל - אף שלא היה בכך צורך של ממש, מכיוון שההחלטה על הקמת האוניברסיטה כבר אושרה על ידי הגורמים הרלוונטיים. בפרוקטוקול הישיבה נכתב כי צוין בפני חברי מל"ג כי "היום לא דנים בהקמת האוניברסיטה באריאל, כי זה כבר נעשה. יש לברך על הצעד".

לדיון הגיעו רק 11 מתוך 24 חברי המועצה, ובהם מקורביו של סער, שאותם דאג למנות קודם לכן למל"ג, כמו ראש העיר מודיעין, חיים ביבס. שאר חברי המועצה לא הגיעו לישיבה, במחאה על המהלך. גם פרופ' מנואל טרכטנברג, ראש הוות"ת, נעדר מהישיבה, ואילו פרופ' שמואל האוזר, יו"ר רשות נ"ע וחבר מל"ג, הציג מצגת שבה פורט מתי ראוי מוסד להיהפך לאוניברסיטה - ובכך עקף עבודה מקיפה שתוכננה להתבצע במל"ג ובוות"ת, כחלק מהדיון על גורלה של מכללת אריאל ותכנון ארוך-טווח של המערכת. בדיון ציין סער כי תפקידה של מל"ג להתייחס רק למהות האקדמית, גם אם האוניברסיטה מוקמת מסיבות פוליטיות.

זה לא המקרה היחיד שבו ספג סער ביקורת על התערבות פוליטית במל"ג. כפי שדווח בהרחבה ב"הארץ", מל"ג אישרה באחרונה בתמיכת סער הכרה במרכז שלם, שהוקם על ידי מקורביו של סער ונתניהו, כמכללה פרטית. בנוסף, דווח באחרונה על הסערה באקדמיה בעקבות כוונת מל"ג לסגור את המחלקה לפוליטיקה וממשל באוניברסיטת בן גוריון. באוניברסיטה טענו כי מדובר ברדיפה פוליטית, ואילו במל"ג אמרו כי זוהי החלטה מקצועית - אך לבסוף המועצה חזרה בה מכוונתה.

מקורבים לסער אמרו בתגובה כי "כל המהלכים האלה בוצעו באופן ענייני ומשיקולים מקצועיים", והוסיפו כי "גם אם הטענה על התערבות פוליטית נכונה, הרי שכל שר חינוך מצליח להטות את עבודת מל"ג לטובתו".

